

Za dokazovanje tvorjenosti in etimologije slovenskih zemljepisnih imen je ključnega pomena kontinuirana historična dokumentacija od najstarejših časov do začetka 20. stol., ko se je v glavnem končal proces njihovega poknjiževanja. Pomembno je spremljanje historičnih zapisov v celotnem časovnem loču, saj si na podlagi posameznih odsekov včasih ustvarimo napačno sliko. Težava pri starejših historičnih zapisih slovenskih zemljepisnih imen je, da so ta pogosto izpričana v glasovno ponemčeni in nenatančni obliki ali celo v nemškem prevodu.

Rokopisna zbirka NUK pod signaturo Ms 416 hrani kot del Metelkove zapuščine dvojezične nemško-slovenske oz. slovensko-nemške sezname krajevnih imen na Gorenjskem, Dolenjskem in v beljaškem okrožju Koroške iz leta 1823. Jezikoslovec Franc Metelko je namreč kot uradni prevajalec leta 1822 zaprosil deželno vlado za popis krajevnih imen v Ljubljanskem guberniju v slovenščini (v imenovalniku in rotilniku) in nemščini. Pisarji 38 tedanjih gospostev oz. okrajev in dveh župnij so v letu 1823 takšne sezname pripravili: 25 je nemško-slovenskih, 9 slovensko-nemških in 6 samo slovenskih. Gradivo vsebuje 3.178 krajevnih imen, od tega jih je 215 iz beljaškega okrožja Koroške, ostala so iz Gorenjske in Dolenjske, manjkajo pa imena iz Notranjske. K številki 3.178 je treba dodati 446 imen pomembnejših krajev in gradov, ki jih je Metelko odbral iz dobljenega gradiva in iz drugih virov in jih po lastni presoji poknjižil v drobnem zvežčiču. V njem navaja nekaj nad 30 imen iz Notranjske oz. Postojnskega okrožja, vendar le z območja gospostev Bistra, Logatec, Idrija, Planina in Snežnik. Korpus zbranih imen je torej prvotno obsegal tudi imena iz navedenega območja Notranjske, ki pa jih v zapuščini ni.

Delo pri izdaji zgodovinskega vira je zahtevalo prepis celotnega gradiva skupaj s prevodom nemških spremnih besedil v slovenščino. Prepis in prevod nemških delov popisa ter vseh uradnih dopisov je opravil zgodovinar mag. Drago Trpin. Prepis in prevod gradiva sta objavljena v prvi knjigi, medtem ko druga knjiga obsega jezikoslovni komentar imenskih oblik, izpričanih v viru, praviloma z navedbo starejših in mlajših historičnih zapisov. Imena so razvrščena po gospostvih v istem zaporedju kot v originalu, podana so v štirih vzporednih stolpcih: sodobna slovenska oblika, rotilniška oblika, slovenska oblika iz Metelkovega gradiva (praviloma, vendar ne vselej, v imenovalniku in rotilniku), zgodovinska nemška oblika. Komentar imen je podan v opombah pod črto, v številnih primerih vsebuje tudi etimološki vidik. Pri lokalizaciji krajev in identifikaciji s sodobnimi imenskimi oblikami se je bilo mogoče nasloniti na druge že objavljene historične vire, krajevne imenike in leksikone. Poglavitno oporo pri tem sta nudila časovno najbližja vira, popis iz leta 1817 (Haupt-Ausweis) in Freyerjev dvojezični seznam krajev in gradov na Kranjskem iz leta 1846, za najstarejše obdobje pa Historična topografija Kranjske (do leta 1500).

Kompetence pisarjev posameznih gospostev v slovenščini so se zelo razlikovale. Najslabše so bile v beljaškem okrožju Koroške za kraje v Ziljski dolini, šibke so tudi pri gospostvih Kočevje in Višnja Gora. Zapisi iz leta 1823 so marsikdaj pomembni za zanesljivejšo etimologizacijo imena, npr. *Hozhevje* za *Kočevje*, *Preshgain* za *Pržanj*, *Verbje* za *Brvi*, *Sheinem* za *Žénje*. Iz Metelkovega gradiva izvemo za številne primere edninskih imenskih oblik, ki so jih v novem času izrinile množinske oblike: *srednu Bittne*, rod. *sredniga Bittna* za *Srédnje Bítnje*, *Obzhiza* za *Óbčice*, ali obratno: *Moschanze*, rod. *Moschanz*, danes *Možjánca*. Metelkovo gradivo 1823 nam priča o nekdanji pridevniški sklanjatvi krajevnih imen v nasprotju z danes uveljavljeno samostalniško: *Veuzhe*, rod. *Veuzhiga*, danes *Vevč*, *Orle*, rod. *Orlga*, danes *Orl*, *Podrezhe*, rod. *Podrezhga*, danes *Podrečja*. Metelkovo gradivo 1823 nam ponekod priča o drugačnih priponah: *Lutterzhesellu*, od 1894 *Lútrško sêlo*, *Shalouze*, od 1937 *Žáloviče*, *Prebatsche*, od 1846 *Prebáčevo*. V gradivu zasledimo nemajhno število primerov krajevnih imen, ki so bila pozneje iz različnih, predvsem administrativnih razlogov zamenjana z drugimi: *Grad*, od 1874 *Bléd*; *Dvor*, od 1919 *Šentjánž*; *Mati boshja*, od 1894 do 1919 *Za Goro*, od 1937 *Dèšen*; *Schmrita*, od 1937 *Sv. Marjéta*.

Metelko je v svojem zvežčiču prikazal 446 imen mest, trgov, župnij, vikariatov, lokalij, gospostev, posestev, imenj, dvorcev, gradov in samostanov, ki jih je podal v tabeli, pri vsakem imenu pa pripisal številke koordinatnega sistema Kranjske, ki mu pomenijo dolžino in širino v urah (hoda), oddaljenost proti severu in jugu. Priložen je tudi samostojen list, na obeh straneh katerega sta nekakšna »zemljevida« Kranjske: 44 x 32 polj s kvadratkami, krožci, trikotniki, strehami, križci in pikami, ki se nanašajo na mesta (kvadratek), trge (krožec), župnije (trikotnik), vikariate (streha), lokalije (križec), gospostva, posestva, imenja, dvorce, gradove in samostane (pika). Domnevati je mogoče, da število ur, ki jih Metelko navaja v zvežčiču za posamezna krajevna imena, pomeni oddaljenost od skrajno zahodne točke Kranjske proti vzhodu (44 ur hoda) oz. od skrajno severne točke Kranjske proti jugu (32 ur hoda).

Metelkova poknjiženja, kot jih preberemo v priloženem zvežčiču, so večinoma uspešna in jih je deloma uporabil tudi v svoji slovnici *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen* iz l. 1825. Ime *Noumestu* je v zvežčiču smiselno poknjižil v *Novo mésto*, *Stara Ofselza* (Stara Oselica) v *Stara ofliza*, *Bisterza* (Bistrica) v *Biftriza*, *Begene* (Begunje na Gorenjskem) v *Bégune*, *Wokauze* (Bokalce) v *Bokalze*. Pri nekaterih poknjiženjih pa ni imel srečne roke, saj je ime *Podbreshie* (Pobrežje) poknjižil v *Podbresie*, *Hozhevje* (Kočevje) v *Kozhevje*, *Tschermoshnize* (Črmošnjice) v *Zhernomofhnize*.

Na imensko gradivo, zbrano na Metelkovo pobudo, se je v določeni meri najbrž naslanjal Freyer pri izdelavi podrobnega zemljevida Kranjske 1844–1846 ter dvojezičnega seznama imen krajev in gradov k temu zemljevidu. Ne glede na vse pomanjkljivosti je to Metelkovo gradivo pomembno, ker nam omogoča vpogled v živi jezik oz. imenske oblike pred prvim celovitim poskusom njihovega poknjiženja.